

Domela versus Troelstra

Ferdinand Domela Nieuwenhuis en Pieter Jelles Troelstra waren rivalen. Beiden waren charismatische leiders en meeslepende sprekers. Maar ze belichaamden tegenovergestelde werelden, zo blijkt uit een nieuwe biografie over 'Us Ferlosser'.

WIO JOUSTRA

Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919) was zeer geliefd in Friesland. Vooral in armere streken als het veengebied en Het Bildt werd hij vereerd. De in Amsterdam geboren Domela kreeg in dit gewest de bijnamen 'Us Ferlosser' en 'Grootmeester Nyenhuis'.

Pieter Jelles Troelstra (1860-1930) werd geboren in Leeuwarden, was dichter van de Friese beweging en verdediger van arbeiders.

De kern van het conflict tussen beiden was de vraag hoe de socialistische partij met de oncontroleerbare massa moest omgaan. Het mondde uit in het uittreden van Troelstra uit de Sociaal Democratische Bond (SDB) en de oprichting van de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP) in 1894.

Domela stelde de gemeenschapsidee centraal, een eenheid van de verdrukten, gebaseerd op het verstand en de hartstocht. Niet alleen het proletariaat behoorde tot zijn doelgroep, maar ook het lompoproletariaat: de werklozen, dieven, bedelaars en behoeftigen.

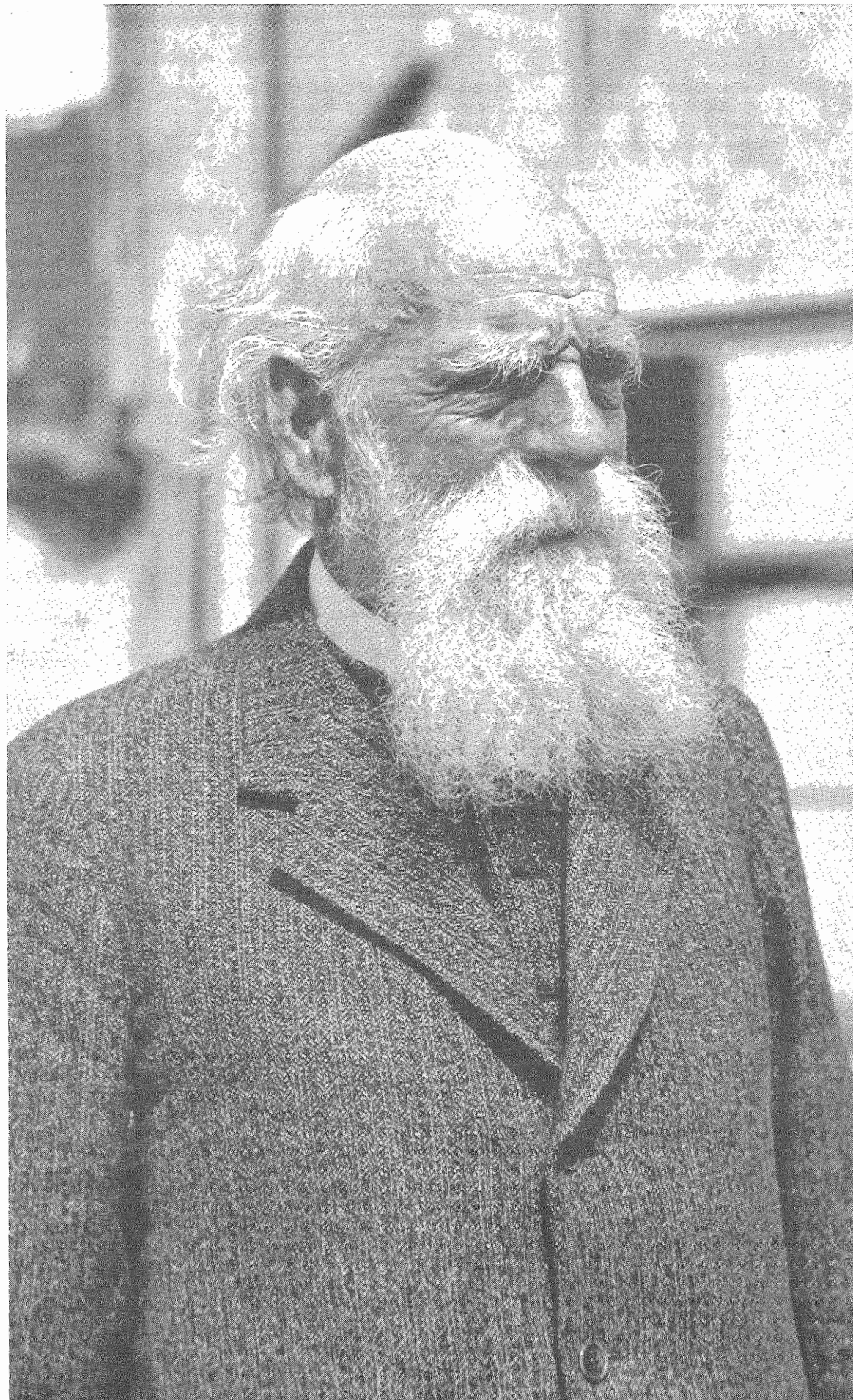
„Het evenwicht waarop Domela's charismatische leiderschap steunde was breekbaar”, schrijft sociaal historicus Marcel van der Linden in de inleiding op de biografie 'Ferdinand Domela Nieuwenhuis, een Romantische Revolutionair' dat eind deze maand verschijnt. „Toen de arbeidersklasse omvangrijker werd en, na 1890, de reformisten en parlementairen rond Troelstra aan invloed won-

22 mei 1870

nen, zakte de veelvormige SDB ineen en raakte Domela zijn charisma kwijt.”

Eigen kracht

Het nieuwe socialisme was professioneler, formeler en gematigder dan het oude. Het 'socialisme-van-onder-op' dolf het onderspit tegen het 'socialisme-van-boven-af'. Het eerste kent een fundamenteel wantrouwen tegenover staat en autoriteiten en tracht daarom zijn doelen zo veel mogelijk op eigen kracht te bereiken. Het door Troelstra voorgestane socialisme mobiliseert de achterban om invloed in en op wetgevende en andere bestuursorganen te verwerven.

De kern van het conflict tussen Ferdinand Domela Nieuwenhuis (links) en Pieter Jelles Troelstra was de vraag hoe de socialistische partij met de oncontroleerbare massa moest omgaan. FOTO'S ARCHIEF LC

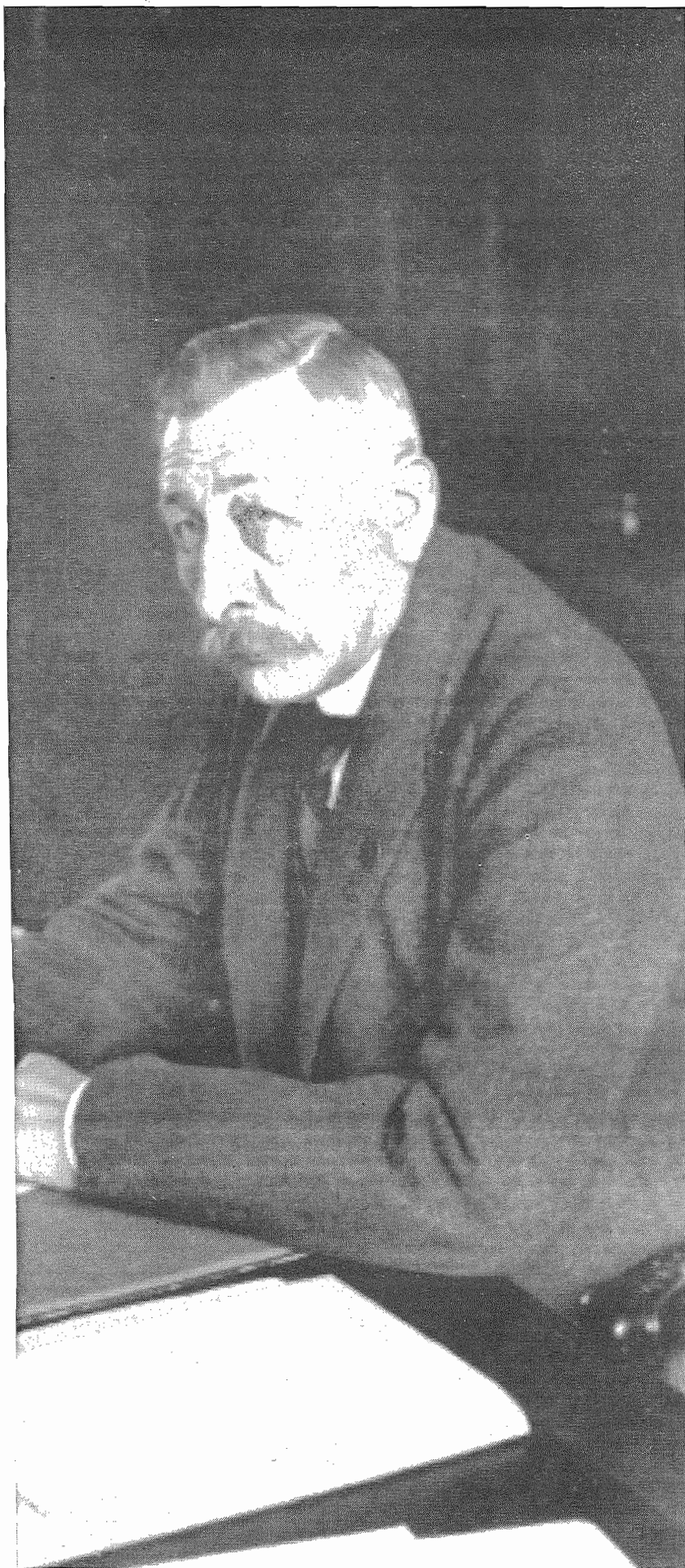
Net als Domela droeg ook Troelstra het Messiaskleed om de schouders

De oprichting van de SDAP was een reactie op het antiparlementarisme in de SDB. Stutje: „Toch ging het partijconflict van 1894 niet om persoonlijke rivaliteiten, of om zomaar een tactisch verschil van inzicht. Troelstra werd beheerst door de idee van een socialisme-van-boven-af, waartoe de verovering van de macht in de staat een eerste stap was; Domela door het aan Karl Marx en aan zijn religieuze achtergrond ontleende idee van zelfemancipatie.”

Net als Domela droeg ook Troelstra het Messiaskleed om de schouders. „Voor in Friesland waar hij met zijn meestal onbetaalde verdediging van arbeiders

groot aanzien verwierf. Troelstra belichaamde in het achtergestelde Friesland bovendien een populair gevoel van afkeer jegens Holland. Als volksredenaar maakte hij een onvergetelijke indruk. En dat gaf jaloezie. Troelstra behoorde tot een jongere generatie, maar beschouwde zich op z'n minst als aan Domela gewaagd.”

De ruzie tussen de beide socialistische grootheden van hun tijd was in de woorden van Troelstra „even onvermijdelijk als de strijd tussen licht en donker”. Wat hen scheidde was vooral de vraag hoe de partij zich tegenover de massa had te gedragen en wat onder 'de massa' verstaan diende te worden.

„Terwijl Domela van een proletariaat uitging dat niets anders te verliezen had dan zijn ketenen, rekende Troelstra ook meer bevoorrechte lagen tot de arbeidersklasse, zoals handwerkslieden, kleine handelaren, winkeliers en kleine pachtboeren.”

Nog dieper sneed de vraag hoe met de massa om te gaan. Rustige sociaaldemocraten hadden niet veel op met de ongecontroleerde, oproerige volksmassa. Volgens Troelstra had zelfs de echte, serieuze arbeider, drager van de vooruitgang, een strak leidende hand nodig. „Want, zo zei hij in een openhartige bui, de stumperds missen geheel *das nötige Zeug* (de capaci-

teiten) om over de grote internationale en nationale organisatorische vragen te oordelen.”

Bevrijding

Dat idee van de zich primitief en irrationeel gedragende massa waarover de leider met vaste hand regeerde, was aan Domela niet besteed. Het stond haaks op zijn fantasieën over het proletariaat dat zijn eigen bevrijding zocht. „Zijn charisma bestond erin de arbeidersklasse haar eigen doeleinden te laten formuleren en haar geen vreemde doeleinden op te dringen.”

Troelstra zou om dat laatste juist geroemd worden: Hij kon niet

Lezing

Jan Willem Stutje, als historicus verbonden aan het biografie-instituut van de Rijksuniversiteit Groningen, houdt op woensdagavond 23 mei in Tresoar in Leeuwarden een lezing over Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Aanvang 20 uur; kaarten à €7,50 te verkrijgen bij boekhandel Selexyz De Tille in Leeuwarden (klantenservice.dettle@selexyz.nl). Organisatie: Studium Generale Fryslân, waarin samenwerken de RUG, Boekhandel Selexyz De Tille en de Leeuwarder Courant.

De biografie 'Ferdinand Domela Nieuwenhuis, een Romantische Revolutionair' van Jan Willem Stutje verschijnt eind deze maand bij uitgeverij Atlas Contact (€34,95).

alleen een menigte in vuur en vlam zetten, maar wist ook wat hij moest doen om het oplaaide vuur praktisch te gebruiken. Het vermogen tot controle, indien nodig tegen de wil van het proletariaat in, was zijn grote verdienste.

Troelstra droomde van een gedisciplineerde partijorganisatie en vkbeweging. Wat voor hem telde was het sociaaldemocratische partijbewustzijn, niet de hartstocht. Voor Domela moest de revolutie het wel degelijk hebben van hartsucht, spontaniteit, vrijmoedigheid, opstandigheid, haat en woede.

„Figuren als Troelstra gingen er volgens Domela van uit dat de lagere klassen niet op eigen kracht vooruit konden komen en geen zelfstandige historische rol vervulden. Zo was het proletariaat gedoemd de gevangene van de maatschappelijke hiërarchie te blijven en werd socialistische politiek een zaak van heren. Domela vond het onverdraaglijk.”

In de ogen van Domela kon het proletariaat zich alleen bevrijden als het zijn zuivere arbeiderskarakter behield en de heren met hun burgerlijke of kleinburgerlijke mentaliteit buitensloot. De sociale en psychologische kloof kon niet diep genoeg zijn. De verlossing tegen de gevestigde orde maar ook tegen de wurggreep van het sociaaldemocratische rationalisme (de rede) en utilitarisme, de gerichtheid op het onmiddellijke nut. „Deze wist de massa wel in het gareel maar niet tot strijd te brengen.”

De Romantische Revolutionair

De viering van hemelvaart, dat vond Ferdinand Domela Nieuwenhuis maar niets.

Toen hij op 22 mei 1870 aantrad als predikant van de evangelisch lutherse gemeente in Harlingen weigerde hij er bij het paasfeest over te preken. Hij geloofde nu eenmaal niet in een hemel en een hel.

De Harlinger kerkenraad legde hem geen strobreed in de weg. Zij kon zich wel vinden in de opvattingen van de moderne jonge theoloog die strijdvaardig verklaarde: „Als het de gemeente te doen is om godsdienst te horen verkondigen, ik wil het met hart en ziel doen. Maar wil de gemeente een kerkleer, een overgeleverd leerbegrip, ik dank er hartelijk voor.”

Bij zijn afscheid uit Harlingen een jaar later hield hij een pleidooi voor recht en billijkheid en legde hij zijn parochie de vraag voor wat belangrijker was: het lot van duizenden die een rechtvaardig loon verlangen of de waarheid van een leerstuk.

Domela, altijd meer de socialist dan de prediker.

Slaafsheid

In zijn tweede standplaats, Beverwijk, keurde de synode het af dat hij de viering van hemelvaart negeerde. Aan zijn broer Adriaan schreef hij over zijn vrees dat de kerk ten prooi zou vallen aan „een geest van slaafsheid, die nooit een eigen opinie durft te hebben maar altijd spreekt door de mond van zijn superieuren”.

Domela ging nog wel naar Den Haag, maar volgens Jan Willem Stutje stond hij al met een been buiten de kerk. 'Ketter in Den Haag' luidt het kopje boven het verhaal over Domela's kortstondige predikantschap in Den Haag.

Als uiteindelijk een hervormde predikant de viering van hemelvaart in Den Haag van hem overneemt, is zijn lot als verkondiger van Gods woord bezegeld. Voortaan wendt Domela zijn charisma aan voor de verheffing van het volk.

Stutje: „Voor velen werd hij een messias en bevrijder die het volk aanspoorde zijn lot in eigen handen te nemen. In liberale kring ging Domela door voor een demagoog, een manipulator, die met irrationele en emotionele argumenten het volk naar zijn opstandige hand zette.”

De paradox markeerde zijn hele bestaan. Weinig politici hebben zo tot de verbeelding gesproken als deze milde anarchist, die 'absoluut niet gevoelig was voor autoritaire oplossingen'. Velen zagen in hem een verlosser en waar hij sprak stroomden de zalen vol. Onder zijn leiding groeide de Sociaal Democratische Bond uit tot een landelijke partij. Hij was een internationale coryfee, wat onder meer blijkt uit de briefwisseling met illustere socialisten als Karl Marx en Friedrich Engels.

Racisme

Maar hij belandde ook in de gevangenis wegens majesteitsschennis. De regeringen van België en Duitsland verboden hem de toegang tot hun land. Internationale geheime diensten maakten jacht op hem. Hij stond bovenaan op de lijst van meest gezochte anarchisten. En hij

was een anti-semiet. Stutje: „Er is weinig over racisme in de arbeidersbeweging geschreven. Maar racisme werd wel degelijk gebruikt om mensen buiten te sluiten, bij voorbeeld zwarten en de Duitse sociaal-democraten.”

„Als er al over anti-semitisme is geschreven, dan werd het afgedaan als betrekkelijk onschuldig. Dat is niet zo. Het maakte onderdeel uit van de anti-kapitalistische retoriek: de joden werden verantwoordelijk gehouden voor het kapitalisme. En dat was niet zo maar een beeld. Het was een methode om politiek te bedrijven. En als het politiek wordt gebruikt, dan zit je midden in het anti-semitisme.”

Maar ook in dit boek blijft als een paal boven water staan dat Domela in het fin de siècle een belangrijke rol speelde in de integratie van het niet-confessionele deel van de arbeidersklasse. Stutje: „Hij bracht de politiek naar de straat. Weliswaar hadden mensen nog geen stemrecht, maar ze werden wel voor het eerst serieus genomen. Politiek werd hun politiek en daarmee werden ze tot Nederlander gemaakt.”

Het volk leefde zich aan Domela zoals in de eucharistie gelovigen zich laven aan het lichaam van Christus. Gewone mensen telden opeens mee. Zoals het oude vrouwtje uit Grou dat in 1890 op weg ging naar een socialistische meeting in Leeuwarden. Ze had een grote jutezak meegenomen. Op de vraag van een medereiziger waarom ze die lege zak bij zich droeg, antwoordde ze aarzelend: „Maar het is toch de bedoeling dat we alles gaan delen, is het niet?” Voor haar was Domela de verlosser.

Populisme

Dat roept, ook voor de biograaf, de vraag op naar de democratische aard van het leiderschap van Domela. Kan hem een vorm van populisme worden verweten die een vergelijking met bij voorbeeld Pim Fortuyn of zelfs Geert Wilders rechtvaardigt?

Volgens Stutje werd Domela een macht toegeschreven, in een situatie van sociale crisis, die hem tot de aangewezen persoon maakte om het volk uit de woestijn te leiden. De biograaf verzet zich tegen de bekende notie van Henriëtte Roland Holst dat Domela 'het proletariaat uit doodse slaafheid wakte'. De arbeidersbeweging in Nederland was aan het einde van de negentiende eeuw absoluut niet slaafs en doodse en werd dor Marx zelfs geprezen om haar geest van onafhankelijkheid.

„Domela riep de arbeidersklasse op het lot in eigen hand te nemen en het systeem omver te werpen. Van zo'n zelfbevrijding moe(s)ten Fortuyn en Wilders weinig hebben. Het volk dient hen hooguit als legitimatie om hun nationalistische en racistische obsessies en hun anti-elitaire rancune bot te vieren. Als een moderne Zonnekoning dulden ze zelfs in eigen geleerden niet de minste democratische controle.”

„Wilders en Fortuyn zeggen: Laat het aan ons over. Domela zegt: Je moet het zelf doen. Hij was niet manipulatief. Hij bond het volk niet met irrationele opvattingen. Domela was geen populist.”